

Notícia de la Conca de Barberà (*)

per Andreu MAYAYO i ARTAL

Una conca emmurallada

La Conca de Barberà és una illa de la depressió central catalana, una closca d'ametlla emmurallada entre la Terra Ferma i el Camp de Tarragona. Una terra de pas, cruïlla de camins, però de pas estret. Una terra amb una parla característica: el xipella. Una terra afaïonada per les ordres militars i religioses —hospitalers, templers, cistercencs—, que ompliren de castells i espitlleres el cercle de muntanyes i carenes. I al bell mig de la clotada, regada pels rius Francolí i Anguera, s'enlaira esperonosa i desafiant, la muralla de la Ducal Vila de Montblanc, al qual redós trobaren aixopluc jueus i menestrals. Montblanc esdevindrà el melic indiscutible de la Conca: vila reial, la setena ciutat de Catalunya en el segle XIV, seu de Corts, cap de vegueria, de partit judicial i de comarca. Si Montblanc és el melic civil, administratiu, econòmic i polític, el Monestir de Poblet és el furóncol d'espiritualitat, però d'una espiritualitat més civil que no pas religiosa, vull dir que Poblet no té cap imatge religiosa amb capacitat d'atracció popular —com el de

* El dia 10 de març del 1989, a la seu de l'Institut d'Estudis Catalans i organitzada per la Societat Catalana de Geografia, tingué lloc una taula rodona sota el títol «La Conca de Barberà, els problemes d'avui». Actuaren com a ponents Matias Solé, director del Museu-Arxiu de Montblanc i la Conca de Barberà, i Matias Vives i March, economista i advocat. Així mateix, animaren el debat diversos membres del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, de diferents pobles i especialitats.

Tot un seguit de qüestions foren suscitades i la majoria quedaren sobre la taula. Calia, doncs, posar fil a l'agulla i deixar-les escrites. Els amics del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà em demanaren que ho fes. I, és clar, no m'hi podia negar. He intentat seguir el fil conductor proposat pels ponents, recollir les suggerències del debat i actualitzar, en la mesura possible, les dades estadístiques. Tot amb tot, haig de confessar que no m'he estat de posar cullerada i, per tant, la responsabilitat de les interpretacions és exclusivament meva.

Avui és indispensable la consulta de l'«APLEC DE TREBALLS», editat anualment pel Centre d'Estudis de la Conca de Barberà des del 1978, per a la realització de qualsevol estudi referent a la Conca de Barberà. Bona prova d'això és que la majoria de bibliografia emprada en aquest treball prové de les seves pàgines. Excuso les referències de caràcter general que, lògicament, són presents en aquesta reflexió.

Montserrat—, sinó que és el cementiri dels reis de la Corona d'Aragó i, per tant, el símbol per excel·lència de la pàtria. Tarradellas ho tingué present en el moment de dipositar els seus arxius.

La Conca és, doncs, una illa emmurallada per les muntanyes i les pedres, de profunda cultura civil i de no menys profunda tradició patriòtica. No endebades, la vila de Montblanc fou anorreada durant les guerres de secessió i successió. La Conca, però, també ha estat adobada pels somnis i les llegendes, com la de sant Jordi vinculada a les muralles de Montblanc. La Conca és, així mateix, l'illa de la utopia, si més no: del primer Celler Cooperatiu (1900) enlairat pels pagesos i espill del cooperativisme agrari català, de l'estrena del «Joan Dalla» (1923) d'en Guimerà, del jardí de l'Edèn anarcosindicalista durant la revolució del 1936, de la cloenda de la Marxa de la Llibertat l'any 1976.

Els pobles de la Conca no han ballat mai sardana, ans al contrari, el ball tradicional és el ball de bastons. El pas del temps no ha pogut esborrar les rivalitats inveterades entre Montblanc i l'Espluga i Vimbodi, entre Blancafort i Solivella, entre Barberà i Pira, entre Sarraí i tota la resta. Tampoc dins de cada comunitat les coses i la vida ha anat a mans besades. La lluita cos a cos entre propietaris i pagesos pujarà de to amb la crisi agrària finisecular i arribarà al caixa o faixa durant els anys trenta. Després de la guerra, els venedors bastiren el seu via-crucis particular bo i omplint de creus les voreres de les carreteres. Pels vençuts només quedava el camí de l'exili, de la repressió —la Conca fou la comarca amb el percentatge d'afusellats més elevat de tot Catalunya— i de la humiliació. I les dones pintaren de negre el paisatge dels nostres pobles.

El ferrocarril (1863) trencà les muralles de la Conca i obrí una escaleta per la qual s'escolarien, amunt i avall, persones, mercaderies, costums i idees. Començava el procés irreversible de subordinació al model de creixement urbà-industrial, de penetració de la cultura urbana. La història d'aquests darrers cent anys és prou coneguda i similar a la resta de comarques rurals catalanes: el pas de pagesos a obrers i ciutadans. Un fet que, després de l'alentiment de la postguerra, prengué una forta acceleració a les darreries dels anys cinquanta. La Conca ha canviat, ben segur, més en aquests darrers trenta anys que en tot el mil·lenni.

Passem, doncs, a descriure les transformacions demogràfiques, econòmiques, urbanístiques i socials que s'han produït a les darreres dècades, les seves causes i conseqüències, i les perspectives de futur. Abans, però, un advertiment, sobretot pel que fa a les estadístiques. Quan parlem de la Conca ens referim a la Conca de Barberà estricta, mentre que quan utilitzem el genèric de comarca fem esment a la divisió administrativa imposada el 1936 i tornada a imposar —en un acte d'arqueologia política— el 1987.

L'emigració i l'envelliment de la població

El darrer cens de població (1986) dóna una xifra de 14.803 h. a la Conca i de 18.279 h. per al conjunt de la comarca. Cent anys enrere les xifres eren de 22.818 i 30.106 habitants, respectivament. D'ençà, l'any 1887, en què s'assolí la màxima cota poblacional sota l'eufòria de la «febre d'or», la pèrdua demogràfica ha estat una constant fins els nostres dies. Així, doncs, mentre en aquest arc centenari Catalunya ha triplicat la seva població la nostra comarca ha perdut al voltant del 40 per cent.

Si donem un cop d'ull al quadre de l'evolució de la població en els darrers trenta-cinc anys (1950-1986) podem observar com el moment de més gran regressió demogràfica a la Conca es concentra en la dècada dels cinquanta mentre a la banda de la Segarra té lloc durant els anys seixanta i setanta. Paral·lelament, en aquest període s'ha produït internament una concentració de la població en els tres nuclis més grans. Així, mentre la població de Montblanc representava l'any 1950 el 27 per cent de la Conca, l'any 1986 representava el 38 per cent. De fet, en l'actualitat, Montblanc i l'Espuga de Francolí apleguen les dues terceres parts de la població de la Conca. A la banda de la Segarra, Sta. Coloma de Queralt, malgrat la minva de més de sis-cents cinquanta habitants (un 20 per cent), ha passat de representar la meitat de la població a concentrar les tres quartes parts. La resta de municipis han experimentat pèrdues considerables sent més accentuades en els pobles de muntanya —Senant (de 171 h. a 28 h.), Fores (de 302 h. a 64 h.), Passanant (de 807 h. a 213 h.)—, però també a pobles com a Barberà, Rocafort o Solivella. Comptat i debatut, el creixement de Montblanc i l'Espuga de Francolí ha estat del tot insuficient per compensar la davallada demogràfica de la resta de la Conca.

L'emigració dels adults joves ha provocat, més enllà del retrocés demogràfic, un fort envelliment de la població. La piràmide de la comarca l'any 1970 presenta una figura rectangular. L'estreyniment de la base, cada grup d'edat és inferior al que l'ha precedit en el temps, palesa amb escreix el fenomen d'envelliment progressiu. Santiago Roquer afirmava sense embuts: «les comarques envellides com la de la Conca no tenen ja capacitat de creixement basant-se en la seva població». Així, doncs, malgrat l'estroncament de l'emigració massiva a les àrees urbanes, a partir de la recessió econòmica dels setanta, pot continuar la davallada demogràfica simplement per l'acció dels factors naturals. Les dades del 1985, referides a la comarca, donen una taxa bruta de natalitat del 10,1 per mil i una taxa de mortalitat de l'11,3 per mil, és a dir, un creixement vegetatiu negatiu de l'1,2 per mil. El nombre de matrimonis ha minvat dels 123 del 1977 als 69 de l'any 1985.

El cens de població del 1986 fixa la població de la comarca en 18.279 habitants —9.014 homes i 9.265 dones—, la qual representa el 0,3 per cent del total del Principat. La distribució de la població segons la dimensió dels municipis és la següent: fins a 500 habitants, 15 municipis amb 3.003 h.; del 501 a 2.000 habitants, 3 municipis amb 3.319 h.; de 2.001 a 5.000 habitants, 2 municipis amb 6.314 h; i de més de 5.000 habitants, Montblanc amb 5.643 h. A diferència d'altres comarques on el despoblament dels pobles ha estat compensat pel creixement de la capital o, si més no, apaivagat pel seu dinamisme demogràfic, l'empenta de Montblanc ha estat més aviat modesta. Hom té la sensació que el creixement relatiu de Montblanc és degut més a una inèrcia que no pas a una voluntat decidida d'assumir la responsabilitat de motor d'una comarca que fa l'ànec.

Montblanc ha experimentat entre el 1981 i el 1986 un augment poblacional de més de tres-cents persones. Aquest fet, junt amb el retrocés o estancament demogràfic de la resta de ciutats catalanes, ha desfermat una eufòria interessada: la prova irrefutable, diuen, del dinamisme actual de la Ducal Vila. Tanmateix, és una volada de coloms. El creixement vegetatiu de Montblanc continua sent negatiu. Vull dir que, malgrat el balanç migratori positiu, la piràmide montblanquina presenta un perfil més envellit que la mitjana catalana, amb un 21,4 per cent de població menor de 25 anys i un 15,4 per cent més gran de 65. A la baixa natalitat provocada per l'envelliment poblacional cal afegir l'adopció entre les parelles més joves de les pautes urbanes de planificació familiar. El creixe-

ment de Montblanc, doncs, dependrà del moviment migratori i, per tant, del seu desenvolupament industrial i dels serveis.

Evolució de la població 1950-1986

Municipi	1950	1960	1970	1981	1986
Barberà	1.106	834	562	438	440
Blancafort	861	758	543	435	422
L'Espluga	3.016	2.912	3.181	3.507	3.696
Montblanc	4.421	4.545	5.021	5.291	5.643
Pira	515	473	401	382	347
Rocafort	616	525	398	309	277
Sarral	1.649	1.444	1.521	1.466	1.409
Solivella	1.326	1.144	918	851	748
Vallclara	209	172	129	80	109
Vilanova	263	222	203	165	163
Vilaverd	643	576	488	413	387
Vimbodí	1.405	1.255	1.248	1.204	1.162
Total Conca	16.030	14.860	14.613	14.541	14.803
Sta. Coloma	3.289	2.799	2.894	2.743	2.618
Tot. Comarca	22.348	20.403	18.992	18.140	18.279

L'atzucac de l'explotació familiar agrària i l'exhauriment d'un model cooperatiu centenari

Les transformacions del sector agrari han estat radicals: pèrdua i envelliment dels actius agraris, augment de la superfície de les explotacions, intensa mecanització, especialització avícola, generalització de l'agricultura a temps parcial, penetració de les grans empreses vitivinícoles del Penedès, reestructuració del sistema cooperatiu... Comencem, però, de cap.

Si la natura no ho hagués deixat prou clar, els homes i les dones han definit amb precisió els límits comarcals amb el conreu de la vinya a la Conca i del sembrat a la Segarra. Així, doncs, no hi ha dubte: el paisatge agrari estiuenc és el de les vinyes verdes a la Conca i el de les garbes d'or a la Segarra. Ambdós conreus, fins i tot, han augmentat la seva superfície en els darrers anys: els cereals —principalment l'ordi— ocupa més de la meitat de les terres conreades i la vinya la tercera part. L'olivera s'ha vist reduïda a les zones muntanyenques veïnes de les Garrigues i els avellaners han intentat fer-se forat a la banda del Francolí. Tot amb tot, la superfície agrícola de la Conca continua sent exclusivament de secà amb només un 2,5 per cent de regadiu: el mateix percentatge que a inicis del segle. L'aigua, la seva migradesa, vet aquí la malastrugança, el «coll d'ampo-

lla», com els hi vega dir als economistes, més important per al futur desenvolupament de la Conca. Hi tornarem més endavant.

Distribució general de les terres de la comarca (Ha) 1984

Aprofitament	Secà	Regadiu	Total
Conreus herbacis	16.394	328	16.722
Conreus llenyosos	11.889	211	12.100
Guarets i terres no ocupades	1.561	212	1.773
Total Sup. Conreu	29.844	751	30.595
Total Prats i Pastures	1.935	--	1.935
Total Sup. Forestal	24.312	--	24.312
Total altres Sup.	6.943	--	6.943
Total Sup. Comarcal	63.044	751	63.795

Resum comarcal per grups de conreus (Ha) 1984

Grups de Conreus	Secà	Regadiu	Total
Cereals per a gra	16.011	27	16.038
Lleguminoses per a gra	72	36	108
Tubercles consum humà	58	145	203
Con. Industr. Herbacis	21	--	21
Conreus farratgers	103	9	112
Hortalisses	139	150	289
Total Conreus Herbacis	16.394	367	16.771
Vinyes	9.466	2	9.468
Fruiters	2.007	203	2.210
Oliveres	416	6	422
Total Conreus Llenyosos	11.889	211	12.100

La producció avícola a la Conca arrenca en els anys trenta i s'intensifica en la dècada dels quaranta i cinquanta. Foren els anys daurats, de les gallines d'ous d'or. Les granges d'engreix de pollastres o ponedores foren una sortida per a força pagesos davant la crisi de l'agricultura tradicional. A meitat dels anys setanta, la Conca aplegava el 16 per cent de les ponedores de granja de tot Catalunya —només superada pel Baix Camp—. De fet, dels 3.038 milions de pessetes de la producció agrària de la comarca, l'any 1976, el 78 per cent corresponien a la producció ramadera. Tanmateix, en els darrers anys, la forta competitivitat i la baixa dels preus ha provocat el tancament de nombroses granges, sobretot d'aquelles que no han sabut modernitzar les seves instal·lacions.

La davallada dels actius agraris, tant en nombres absoluts com en percentatge sobre el total de la població activa, ha estat esfereïdora: només entre el 1970 i el 1975 passarem dels 2.795 pagesos (el 37% de la població activa) als 1.915 (el 28%). En el mateix període s'intensifica la mecanització de l'activitat agrícola augmentant el nombre de tractors

de 224 a 940. Les xifres d'actius agraris referents a Montblanc entre el 1975 i el 1986 són, així mateix, prou eloqüents del procés d'abandonament del sector agrari: de 224 pagesos (el 16%) es passa a 161 (el 8%). Tanmateix, es podrien comptar amb els dits de les mans les famílies montblanquines que viuen exclusivament de les rendes agràries. El problema, però, no és tant la reducció dels actius agraris —a Catalunya el percentatge no supera el cinc per cent i a la CEE se situa al voltant del vuit— com el seu envelliment. La mitjana d'edat l'any 1975 era de cinquanta-cinc anys. A la desaparició física, pel fet biològic, i econòmic, la jubilació, cada cop més efectiva a partir del seixanta-cinc anys, cal afegir la manca de continuïtat per part dels fills en les explotacions familiars. Sense sang jove no hi ha ni modernització de les explotacions familiars, ni de les cooperatives, ni protagonisme dels pagesos en les cada cop més punyents reestructuracions dels sectors amb la perspectiva del mercat únic comunitari. Només queda l'abandonament, l'autoexplotació de l'agricultura a temps parcial i la subordinació a la gran empresa capitalista i el complex agro-industrial.

L'estabilització del nombre d'explotacions i de la seva dimensió mitjana és, sens dubte, el fet més destacat del darrer cens agrari (1982). Així, mentre entre 1962 i el 1972 el nombre d'explotacions amb terra és reduïda de 4.291 a 2.557 (el 40%) i la dimensió mitjana passava de les 13,22 ha. a 18,4 ha., l'any 1982 el nombre d'explotacions amb terra era de 2.850 i la dimensió mitjana de 18,47 ha. L'estroncament de l'emigració i l'alentiment del creixement industrial de la comarca ens donarien, si més no, la resposta.

L'ingrés dins la CEE i els acords de l'Acta Única Europea han saccejat de bell nou el sector agrari. D'una banda, la producció vinícola s'ha orientat al mercat del cava sota l'aixopluc de la consideració de zona integrada dins la regió del cava penedès. D'altra, el sistema cooperatiu ha patit un forta atzagaiada. Les noves circumstàncies exigien fortes inversions, gestió empresarial i, més enllà, la creació d'una cooperativa de segon grau. L'ensulsiada de «Concavins», com a cooperativa de segon grau, simbolitza el fracàs d'un moviment cooperatiu a mans de les explotacions familiars de la Conca. En un tres i no res, els discursos afalagadors de la nostra tradició centenària s'han agrejat en els cups d'unes cooperatives de cartró pedra. Mentre s'enlairaven monuments a Josep M. Rendé, algunes cooperatives han tirat les persianes avall. Mentre es pintaven les façanes de records històrics, els fonaments feien figa.

L'any 1975 el nombre de socis de les cooperatives era de 4.036 mentre que el nombre d'actius agraris no arribava a 2.000. Encara hauríem de descomptar un bon nombre d'aquells que no tenen en l'agricultura la seva activitat principal. Comptat i debatut, els que intentaven viure de la terra eren una minoria. Així, doncs, qualsevol transformació empresarial de les cooperatives, la necessitat de noves i quantioses inversions, trobava grans dificultats per tirar endavant. Les cooperatives feien la viu-viu fins la penetració massiva dels «chatarreros», els comerciants del penedès que bo i oferint un preu de compra més elevat als pagesos aconseguien trencar la base cooperativa. Arran del fracàs de «Concavins» només hi havien dues opcions: o tancar portes —a tot estirar llogar els cups a particulars— o modernitzar les instal·lacions, sobretot pel que fa als equips de fred. Tot amb tot, les inversions realitzades individualment per cada cooperativa, malgrat servir per aturar el cop, representen una opció de dubtosa racionalitat des del punt de vista econòmic. Aquesta via individualitzada ha suposat, si més no, un malbaratament dels recursos de les cooperatives tal com ho fou la mecanització abusiva dels pagesos bo i comprant-se cadascun un tractor i el conjunt d'accessoris.

Al costat de la millora de la producció i d'elaboració, la comercialització esdevé la mare dels ous. Després d'anys i panys de lluitar per l'obtenció de la denominació d'origen. Conca de Barberà, avui més d'una cooperativa la posa en qüestió. No seria millor integrar-se dins la denominació d'origen Penedès? Sens dubte. El problema és que els pagesos penedesencs arrufen el nas. I amb raó, és clar. Tot amb tot, sembla que no hi ha altra alternativa, la de la subordinació vitivinícola —tant per al cava com per als vins— al Penedès, i per tant tothom pren posicions. D'una banda, els comerciants intenten aprofitar l'avinentsa per reduir els preus que fins ara pagaven als pagesos del Penedès. De l'altra, les cooperatives del Penedès, a través del «cevepe» i «covides», malden per a integrar dins de la seva xarxa la majoria de cooperatives de la Conca. Aquest darrer camí és el que han seguit les cooperatives de Solivella, Pira, Rocafort i, darrerament, Barberà. Totes plegades representen el 70 per cent de la producció vinícola de la Conca i, per tant, una esperança que el sistema cooperatiu mantingui el seu protagonisme malgrat que el seu centre de decisió es desplaci a Vilafranca. Només la cooperativa de Sarra, apostant fort pel cava, ha endegat el camí en solitari. Una iniciativa lloable però difícil de mantenir-se dins d'un sector cada cop més competitiu, que exigeix la concentració de recursos i unes dimensions més grans.

El calidoscopi de les transformacions agràries continua girant i encara no s'han fixat definitivament les seves peces. Hi ha futur per a l'agricultura de la Conca —i concretament del sector vitivinícola— :mai com ara el sector agrari havia canalitzat tants recursos econòmics, la demanda de terres de conreu ha provocat un augment considerable del preu de l'hectàrea. Però de quin futur parlem? Qui protagonitzarà les transformacions agràries i remenarà les cireres? L'explotació familiar es troba, si més no, en un atzucac: manca de recanvi generacional, precarietat en la formació professional i gestió empresarial, endeutament fins el coll, indefensió davant l'agro-indústria, manca de planificació general i d'una política de reformes estructurals, manca de democratització de les institucions i organismes propis amb una marginació vergonyosa dels sindicats agraris... Paral·lelament, la gran empresa capitalista —l'anomenat «model californià»— fa forat a través de les compres de centenars d'hectàrees per part de Miguel Torres i «Codorniu», qui, així mateix, ha negociat amb els monjos de Poblet la utilització de la marca «Poblet». Els pagesos de l'Espluga prefereixen anar a jornal a les terres de Torres i «Codorniu» —els nostres particulars «Falcon Crest»— i ocupar-se secundàriament de les seves explotacions.

«¡Bienvenido Mister Marshall!»

L'any 1973 l'alcalde de Montblanc convocava un «Concejo abierto» per tal d'anunciar l'interès de determinades empreses foranes per instal·lar factories al terme municipal. La raó era ben clara: el traçat de l'autopista Barcelona-Saragossa travessava la Conca i contemplava una sortida a Montblanc. L'autopista, com cent anys abans el ferrocarril, facilitaria la nostra integració en el mercat, desvetllaria nous recursos i energies i canviaria la fesonomia de la Conca. Les fàbriques s'empadroniren del paisatge i els pagesos deixaren de treballar la terra atrets pels cants de sirena de la vida de treballador industrial: remuneració fixa, vacances pagades i seguretat social. A les facilitats donades per l'Ajuntament —terrenys a baix preu i avantatges fiscals—, calia afegir l'atractiu per les empreses d'una mà d'obra barata i poc conflictiva, i d'una administració poc rigorosa amb els efectes medi-ambientals i les insuficiències en matèria de seguretat i higiene laboral. En

un tres i no res, les indústries s'escamparen sense planificació ni control al voltant de les diferents carreteres d'accés a Montblanc. Amb el temps una nova muralla, ara industrial, encerclava la Ducal Vila.

L'autopista i els interessos creats donaren una empenta al desenvolupament industrial iniciat a la dècada dels seixanta. Cal tenir en compte que la Conca presenta en el quinquenni 1963-68 l'índex de dinàmica industrial, sobretot pel que fa a la creació de llocs de treball, més elevat de tot Catalunya. Un creixement, aquest, basat en el capital autòcton i en el desenvolupament de la petita i mitjana empresa. Del 1964 al 1970, els centres de treball comarcals passen de 167 a 217 i la població ocupada de 1.594 persones a 2.276. Tot amb tot, l'any 1970, els actius agraris superaven els industrials. El canvi copernicà es produirà en els anys setanta. L'any 1978, la població activa industrial era ja de 2.826 i els actius agraris baixaven la xifra dels dos mil. La instal·lació de grans empreses provocà un augment de la concentració laboral: més de la meitat treballava en empreses de més de cinquanta treballadors.

Dimensió de les empreses industrials de la comarca l'any 1978

Dimensió	Núm. empreses	Núm. de treballadors
D'1-4 treballadors	161	335
De 5-9	37	233
De 10-19	21	266
De 20-49	16	441
De 50-99	12	907
De 100-199	3	419
De 200-499	1	225
Total	251	2.826

Montblanc és un bon exemple de manca de previsió i planificació industrial, sense la creació d'un elemental polígon industrial, que, ultra del caos urbanístic, ha provocat un «coll d'ampolla» de difícil solució. L'època de les «vaques grasses», quan tot anava a l'ample i hom s'acostumà a viure al dia, s'acabà ben aviat. De fet, des de fa deu anys que no s'ha instal·lat cap nova empresa. Paral·lelament, el polígon industrial de Valls creixia d'una manera vertiginosa absorbint cada cop més mà d'obra de Montblanc i la Conca. En aquest sentit, el balanç de mobilitat per raons de treball, l'any 1981, presentava un saldo negatiu d'unes 110 persones, xifra que significa un 2,1 per cent de la població activa i esdevé una de les taxes negatives més elevades de les ciutats de fora de l'àrea metropolitana de Barcelona (P. Lleonart). Una taxa, negativa, que s'ha incrementat en els darrers anys.

Evolució de la p. activa per sectors de Montblanc 1975-1986

Sectors	1975		1986		Diferència
	nombre	%	nombre	%	percentatge
Sector Primari	224	11,9	161	7,9	-3,9
Sector Indústria	961	50,9	1.043	51,4	0,5
Construcció	173	9,2	145	7,1	-2
Sector Serveis	530	28,1	679	33,5	5,4
Total p. Activa	1.888	100	2.028	100	

Font: P. Lleonart

L'evolució de la població activa de Montblanc, entre 1975 i el 1986, palesa un feble creixement dels actius amb una reducció lògica dels agraris. Més preocupant és la del sector de la construcció. Palesa, també, un estancament dels actius industrials i un augment tímid dels ocupats pels serveis.

Malgrat l'augment en els darrers anys del pes de les empreses de capital local en el total de treballadors ocupats —a causa de la manca d'instal·lació de noves empreses foranes—, cal destacar la concentració dels actius industrials, més del 70 per cent, en quatre fàbriques de capital forà: Frape BEHR s.a. (material auxiliar per a l'automòbil) amb 320 treballadors, Congost s.a. (joguines) amb 250, Sinterizados Montblanc SIMO (coixinets de precisió) amb 100, i Cia de Embalajes s.a. (capses de cartró) amb 80.

En el moment de fer balanç del desenvolupament industrial de la Conca caldria ser curiosos i filar prim. En primer lloc, subratllar la dependència de les indústries foranes. De fet, la majoria d'empreses de capital autòcton han fet fallida. En segon lloc, la precarització del treball i la difusió de l'economia submergida. En tercer lloc, la contaminació del riu Francolí a l'ensens del descens progressiu del seu cabdal. En quart lloc, l'agreujaement del problema de l'aigua davant la insuficiència de recursos hidràulics disponibles, que penalitza de retop el consum de la població. En cinquè lloc, la feblesa en el camp del treball associat, de les cooperatives i societats anònimes laborals. L'alentiment del creixement industrial comarcal en la dècada dels vuitanta el podem observar en el consum d'energia elèctrica (36.239 MWh, el 0,2 de Catalunya, el 1982) i en el capítol d'inversions (32 milions de pessetes, el 0'3 de Catalunya, el 1984).

Els serveis insuficients

El desenvolupament industrial no ha assolit donar una empenta decisiva a l'ampliació i millora del sector serveis. Montblanc ha estat incapaç de dotar-se d'una estructura comercial adient a les noves demandes de la gent de la Conca, i les ciutats de Tarragona, Reus, Valls i Lleida, esdevenen cada cop més els centres de comerç habitual. En aquest sentit es contempla la progressiva davallada dels mercats i fires de Montblanc i l'Espluga. Fins i tot en el camp turístic, el desenvolupament de l'hosteleria i d'altres serveis ha estat força insuficient. Vull dir que l'existència d'uns atractius inqüestionables —el Monestir de Poblet o el conjunt arquitectònic de Montblanc— no han estat prou aprofitats.

Malgrat l'autopista, la xarxa de comunicacions de la Conca és deplorable i a totes llums insuficient, sobretot tenint en compte la seva característica de cruïlla. El coll de Lilla continua sent una muralla entre el Camp de Tarragona i la Conca. L'estret de la Riba i el pas per dins del nucli urbà de Vilaverd és un veritable «coll d'ampolla» en la carretera de Reus, molt més després de les millores realitzades entre La Riba i Reus. Tanmateix, tot indica que ben aviat podran pal·liar-se aquests entrebancs. El servei del ferrocarril ha fet passes enrere, ja que al tancament de les estacions de Vilaverd i Vimbodí cal afegir la manca de parades dels trens de llarg recorregut a Montblanc o l'Espluga. D'altra banda, Montblanc encara és a l'espera d'una estació d'autobusos que dignifiqui i millori el servei.

El volum demogràfic reduït de la Conca ha impossibilitat l'obertura de molts serveis lligats a les professions liberals: advocats, arquitectes, dissenyadors... Serveis que, un cop més, cal anar a cercar-los fora de la comarca i, per tant, exportar capital. Tret del complex recreatiu del Casal de l'Espluga —Mister Marshall a l'Espluga es diu Lluís Carulla—, la resta de pobles —Montblanc inclòs— són privats dels més elementals serveis i atractius necessaris. Els pobles s'han quedat sense cinema (l'any 1985, de 14 cinemes censats només havien projectat 7, amb un total de 36.319 espectadors i una recaptació de 4.779.000 ptes) i els joves montblanquins —i de la Conca— emigren cada dissabte a la nit a les discoteques i pubs de la costa daurada, Mollerussa o Valls.

El parc de vehicles comarcal, l'any 1981, era de 4.550 unitats (el 0,3 del total de Catalunya). El nombre de línies telefòniques, el 1983, era de 2.950 (el 0,2 del total de Catalunya). L'any 1985 es comptabilitzaven 11 oficines bancàries i 15 oficines de caixes d'estalvis (el 0,3 i el 0,6 del total de Catalunya, respectivament). Un cop més els estalvis de la comarca serveixen per a drenar recursos al creixement econòmic d'altres zones de Catalunya.

La degradació dels nuclis urbans i la «muralla industrial» de Montblanc

Cap poble de la Conca disposa d'un Pla d'Ordenació que contempli la preservació de la seva personalitat arquitectònica-ambiental. Només s'apliquen el que se'n diuen «normes subsidiàries». La normativa fins ara aplicada, tan sols ha estat adreçada als conjunts i monuments històrics, reconeguts oficialment com a «Monuments Nacionals», com ara Poblet i Montblanc. Tanmateix, el cas de Montblanc és atípic, car no disposa d'un Pla d'Ordenació del Centre Històric.

La desaparició tècnica de la figura del «Mestre d'Obres» local ha estat reemplaçada per la de tècnic «arquitecte», «enginyer»... Aquest ha estat —com sovint repeteix Matias Solé— un dels factors de la degradació de la tipologia urbana, amb personalitat pròpia en cada poble. Els municipis no han gaudit d'un ajut tècnic qualificat i efectiu. L'alcalde, tot sovint, ha substituït el tècnic bo i atorgat les llicències d'obres.

D'antuvi, cal dir que tota planificació i rehabilitació és imprescindible que vagi acompanyada d'un bon finançament econòmic. Recentment, ha estat iniciat un intent en aquest sentit per part de la Generalitat amb actuacions que només han estat orientades a centres històrics d'una reconeguda vàlua. Tanmateix, res s'ha fet per a tots els nuclis rurals que, d'una manera o altra, tenen una personalitat arquitectònica-ambiental singular. Els casos

més punyents són, sens dubte, els nuclis aïllats i en bona mesura abandonats que han estat objecte d'una espoliació i d'una destrucció esfereïdora.

El pas de pagesos a obrers i ciutadans s'ha plasmat en la construcció i modificació de l'habitatge tradicional dels pobles de la Conca: les portes s'han eixamplat per donar pas als cotxes, les tribunes han trencat les façanes, el color blanc, propi del litoral, i les teulades de pissarra, típiques de les zones del Pirineu, s'han estès de forma progressiva. Els habitatges han millorat, és clar, en els aspectes de salubritat i de comoditat, però això no justifica l'estat actual de degradació i de pèrdua de la personalitat pròpia.

L'estadística comarcal d'habitatges del 1981 dona un nombre total de 9.636, dels quals 8.450 són ocupats —5.355 de principals i 3.095 de secundaris— i 1.186 resten buits. En el cas de Montblanc, els habitatges buits representen una cinquena part. L'explicació és ben senzilla: durant el procés de creixement industrial el capital local invertí —especulà— en terrenys i habitatges —tot descapitalitzant les pròpies empreses— amb la finalitat d'obtenir guanys ràpids i quantiosos (també fora de la comarca, fonamentalment en apartaments al litoral). Tanmateix, el ritme de creixement demogràfic no s'adeia a les previsions realitzades i menys al volum constructor. D'aquesta manera, els nous habitatges —blocs de pisos— foren comprats i ocupats paulatinament per la població que fins a la data vivia dins del casc antic. Així, doncs, Montblanc ha experimentat un creixement urbanístic desmesurat, amatent al creixement demogràfic, provocant el trasvassament de població del centre a la perifèria. El resultat d'aquest procés és ben clar: despoblament i degradació del centre històric i augment de les despeses municipals —nous carrers, clavagueram, enllumenat, serveis de recollida d'escombreries...— sense increment adequat dels ingressos. Per aquest motiu hom comprova esbalaït la manca de pavimentació i enllumenat dels nous eixamples i zones anomenades residencials. Comptat i debatut, la disbauxa del creixement urbanístic ha provocat la degradació del centre històric a l'ensem de la insuficiència dels serveis a les noves zones urbanitzades.

En un altre sentit, el creixement urbanístic de Montblanc es troba hipotecat per la forma caòtica d'instal·lació de les fàbriques. Matias Solé l'encerta quan pregona la creació en aquests darrers anys d'una muralla industrial a la Ducal Vila. Malgrat les previsions de desviament de la carretera del nucli urbà, l'expansió urbanística cap a la banda de Prenafeta és tallada per la línia fèrria. Problemes i més problemes fruit de la disbauxa d'aquests anys i que hipoteca seriosament el futur creixement de la població. A més a més, la migradesa de l'aigua continua sent l'amenaça principal.

L'Espluga de Francolí, l'altre nucli urbà de fort creixement, ha vist aturada, després de no poques picabaralles («Con la Iglesia hemos topado, Sancho»), la seva expansió cap al Monestir de Poblet. Tanmateix, cal destacar la infraestructura turística-residencial creada al redós del Casal de l'Espluga.

Un fenomen del qual se'n parla poc però que comporta un trasbals considerable és l'increment poblacional durant els períodes vacacionals als petits pobles de la comarca. Gairebé tots els municipis dupliquen la seva població —en el cas de Barberà es triplica— agreujant els problemes del consum d'aigua i dels serveis municipals en general. S'han rehabilitat moltes cases —sovint destrossant el paisatge arquitectònic-ambiental—, s'han construït piscines i pistes de tennis, les festes són més lluïdes... Però els recursos municipals cada cop són més insuficients per assegurar les noves demandes creades.

La disbauxa administrativa i la responsabilitat política

Les eleccions municipals del 1979 a Montblanc, amb la reelecció de Josep Gomis com alcalde, esvaeixen el somni, covat durant els anys setanta, de canvi i transformació a la Conca. Els processos electorals successius, sobretot municipals, consoliden un domini absolut de la coalició CiU a tota la comarca (menys Barberà). La manca d'alternativa és tan palesa que fins i tot CiU es permet el luxe de fer de govern i d'oposició a molts llocs —per exemple a Montblanc en les darreres eleccions municipals— i dins del mateix Consell Comarcal, fruit de picabaralles casolanes i localistes. En l'actualitat el Consell Comarcal és compostat per 13 membres de CiU, 3 del PSC i 3 independents de signe divers (tot i que dins de l'òrbita de CiU).

CiU mai ha tingut un projecte polític de futur per a la Conca, més enllà d'assegurar com fos la seva majoria, i ha estat la responsable del feble desenvolupament dels serveis públics, així com del malbaratament dels recursos públics que ha administrat. Com justificar la manca d'un Centre de Salut a Montblanc, quan des de l'any 1983 hi ha un compromís ferm del govern de la Generalitat per a la seva construcció i funcionament? Com explicar l'existència de cinc centres públics d'ensenyament mitjà, de BUP i FP, en una comarca de 18.000 habitants i cinc-cents alumnes? Com s'entén que se subvencioni una residència de jubilats de caràcter privat a l'Espluga quan n'hi ha una de pública a Montblanc?

Al caos administratiu general provocat amb la creació de nous nivells d'administració local, els consells comarcals, sense suprimir les diputacions provincials, i a la miopia política de restaurar les comarques del 1936 —rebutjant propostes molt més adients com les «municipalies» proposades per Casassas-Clusa—, cal afegir a la Conca una direcció política —bo i utilitzant unes paraules amables— de poca volada i la manca d'una clara i sòlida alternativa institucional. Aquest és, sens dubte, el «handicap» més important en el moment d'elaborar propostes de futur.

Qui només camina, al costat dels qui corren, resta endarrerit

Amb aquesta frase resumia Josep M. Monmany la seva projecció futura de la Conca, l'any 1970. Monmany, des de la seva òptica liberal-conservadora, s'adonava dels canvis que s'estaven produint arreu i de la necessitat de no perdre el tren. La intuïció i l'empirisme del treball de Monmany és digne d'elogi:

«La mutació del caràcter se sol produir espaiadament, però darrerament, en poc temps, s'ha accelerat, segurament per la influència del cinema i la televisió, que constantment ens posen davant dels ulls maneres de viure, costums i comportaments que mai hauríem pogut imaginar.

El pas de la societat estàtica a la societat dinàmica, la qual ara és coneguda com «societat de consum», es ve realitzant amb certa pressa. Els mitjans de locomoció en són una bona mostra. De la bicicleta —màxima aspiració dels anys quaranta— es va passar a la motocicleta els anys cinquanta, i a la dècada dels seixanta sobrevingué, amb empena incontenible, l'automòbil. (...)

El dia 29 de juny d'enguany (1970), diada de Sant Pere, entre les sis i les set de la tarda, circularen per la travessia interior de Montblanc, 2.328 vehicles. De les 6 del matí a les 10 de la nit del diumenge 19 d'agost de l'any 1956, n'hi transitaven 695. Si el creixement prossegueix en aquesta proporció, com es viatjarà a l'acabament d'aquest segle? Quasi es podria assegurar que per terra no; es trobaran mancats d'espai».

Les propostes abonades per Momany són: la concentració parcel·lària, l'agrupació de municipis, la construcció d'un centre hospitalari a Montblanc, la intensificació dels esforços en matèria d'ensenyament com a base motora de les transformacions futures, la millora de les comunicacions— subratllant el projecte de l'autopista—, i, és clar, fruit del seu catolicisme social, la convivència i respecte mutu entre les diferents classes socials. I acaba amb dues utopies: primera, la solució del tema de l'aigua —a partir del trasvassament d'aigües de l'Ebre des de Mequinença i no des de Tortosa—; segona, un creixement industrial harmònic i subsidiari del triangle Tarragona-Reus-Valls. I clou dient: «La tasca del renovellament d'aquesta terra és de paciència i tenacitat. Preparem-la conscientment, perquè les noves generacions no puguin fer retret a la nostra que l'hem deixat 'tancar' com qui tira avall les portes d'una botiga on es venen articles passats de moda».

Tretze anys més tard, el 1983, Matias Vives i March, des d'una òptica progressista i d'esquerra, elaborava un decàleg de propostes per a l'any 2.000 (1983 (a)) a l'ensens que publicava un article al voltant de l'estructura econòmica de la Conca (1983 (b)). Si el treball de Momany traspuava intuïció, empirisme i bones intencions, la reflexió del Matias Vives es fonamentava en el rigor de la seva formació jurídica i econòmica i en el compromís polític (aleshores diputat al Parlament pel PSUC). Matias Vives resumia les seves conclusions en frases com: «la nostra comarca és una comarca a mig fer»; «és una comarca que ha iniciat el trànsit, des de la seva tradicional base agrícola cap a una altra d'industrial, però sense desmuntar aquella ni consolidar amb fermesa la segona»; «comarca desequilibrada en relació a les del seu entorn, Alt Camp, Baix Camp, Garrigues, però també desequilibrada internament»; «és una comarca sense vertebració en el terreny polític»; «la Conca exporta mà d'obra qualificada i capital»... (1983 (b)).

Paral·lelament, Matias Vives dibuixava un futur possible i, si se'm permet, desitjable, amb l'esguard del 2000 en un article valent i que no té pèrdua. I acabava dient:

«Parlar de futur, establir hipòtesi, des d'una realitat existent, amb un mètode d'anàlisi determinat, científic i no per això exacte, implica realitzar opcions polítiques. Si l'economia és la base del fet social i, per tant, de les actuacions polítiques, l'estat de dret és una necessitat si hom no vol deixar el futur econòmic en mans d'uns pocs privilegiats, i és per això que governar vol dir decidir, prendre opcions determinades.

D'altra banda, en aquest camp, mai res no és definitiu, i això és quelcom que li afegeix interès; perquè en definitiva, la Conca de l'any 2000 serà allò que els homes i les dones que vivim i treballem aquí hagin volgut; però per escollir tots necessitem conèixer les opcions que se'ns plantegen; aquí n'hi ha una, si n'hi ha d'altres, si hi són, cal explicar-les, discutir-les plegats, fins arribar a establir els mínims acords suficients per construir conjuntament i sense enfrontaments antagònics el nostre propi futur, però si no hi són: perquè no comencem a discutir i treballar en base a la que a quí s'ofereix» (1983 (a))

Muts i a la gàbia! Ningú va dir pruna. Entretant, en aquests sis anys, les coses han anat en una direcció ben diferent a l'apuntada pel Matias Vives. La Conca ha perdut el

tren —no sé si definitivament— del qual parlava Monmany i Montblanc l'oportunitat d'exercir, de debò, de capital d'una comarca en regressió i en plena transformació, que necessitava un lideratge fort. No és la cançó de l'enfadós o la rebava del vençut i exiliat. La realitat és més tossuda que les volades de coloms o les rebequeries. Una realitat que ha posat blanc sobre negre recetment Pere Lleonart en el seu estudi sobre la dinàmica de 29 ciutats catalanes de fora l'àrea metropolitana de Barcelona. L'estudi es refereix a Montblanc i aquestes són les qualificacions que realitza amatent als dotze factors determinants del creixement econòmic: 1—potencial dels sectors industrials: regular/bé; 2—diversificació sectorial: bé; 3—potencial terciari: regular; 4—esperit emprenedor: regular; 5—oferta potencial de mà d'obra: regular; 6—cost de la mà d'obra: excel·lent; 7—qualitat de les comunicacions: excel·lent; 8—distància a Barcelona: regular; 9—oferta de sòl industrial: deficient; 10—recursos hidràulics disponibles: regular; 11—atractius residencials: regular; 12—adequació del sistema educatiu: regular.

N'hi ha per plorar o per fer pujar els colors a la cara de més d'un. N'hi ha per demanar, és clar, responsabilitats tant per la manca d'oferta de sòl industrial com pel baix cost de la mà d'obra (un 10 per cent per sota la mitjana de Catalunya). No s'hi val pregonar que Montblanc ha canviat molt en aquests anys. D'això se'n diu cinisme. I és que com deia el senyor Monmany: Montblanc només ha caminat mentre les altres ciutats han corregut i, per tant, hem quedat endarrera. Sense embuts: la capital agrícola de la Conca és Vilafranca, la capital industrial de la Conca és Barcelona- Pamplona-Bonn, la capital dels serveis de la Conca és Valls, la capital de l'esbargiment és Salou o Mollerussa... I Montblanc? La seu del Consell Comarcal, és clar. Déu n'hi do!

Bé encara, diuen, ens queda la possibilitat de convertir la Conca en una illa residencial i potenciar el sector turístic. I, doncs, a què esperem? És que ningú s'adona que de zones residencials n'hi ha pertot i s'està urbanitzant a tort i dret. No crec, tal com recollia l'informe de Lleonart, que els atractius residencials de la Conca siguin tan impressionants com per fregar-nos les mans. De fet, hi ha una pila de problemes a resoldre i en primer lloc el punyent de l'aigua. Apostar prioritàriament i alegrement per la carta residencial-turística pot ser suïcida. Temps al temps.

Les noves generacions tenen el dret, com deia el senyor Monmany, a fer el retret a aquells que han tirat avall les portes i han posat el cartell de «tancat» o «en venda», a aquells que han convertit Montblanc —com diria Matias Solé— en un cementiri de sargantanes. Noves muralles s'han enlairat a la Conca i Montblanc, muralles de mediocritat i poca empenta. Aquesta, al meu parer, és la notícia de la Conca de Barberà. Una notícia trista però que vol cloure amb un to d'esperança. Els qui, a més a més de recuperar la identitat col·lectiva en el camp de la història i d'escriure articles com aquest, formen part del moviment real que aboleix l'estat de coses presents ens agrada pregonar que, malgrat tot i contra tot, els somnis de canvi i transformació són persistents i ens ajuden a engrescar-nos de bell nou per destruir muralles amb els poderosos aires de la Conca. Així, doncs, aquesta notícia només pot acabar amb el «continuarà» dels còmics.

Bibliografia

- CASASSAS i SIMÓ, Lluís, 1983, «Vers l'anàlisi de l'estructura territorial interna de la Conca de Barberà» a «APLEC DE TREBALLS», núm 5, pàg. 171-190.
1987 «El territori, aquest gran inconegut» a «APLEC DE TREBALLS», núm 8, pàg. 23-37.
- IGLESIES i FORT, Josep, 1967, «La població de la Conca de Barberà a través de la història» a *VIII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, Montblanc 1966*, Granollers, Ed. Montblanc, pàg. 75-94.
1972 «Situació i estadística dels espais cultivats de la Conca de Barberà en la primera meitat del segle XX» a «CUADERNOS DE HISTORIA ECONÓMICA DE CATALUÑA», vol VIII, Barcelona, pàg. 149-174.
1982 «El poblament a les muntanyes de Prades» a «APLEC DE TREBALLS», núm 4, pàg. 117-140
- LLEONART, Pere (director), 1989 «Montblanc: un desenvolupament basat en l'atracció d'iniciatives foranes» dins *El potencial econòmic del sistema de ciutats de Catalunya*, Ed. conjuntament per la Direcció General de Política Territorial de la Generalitat de Catalunya i Banca Catalana.
- MONMANY i LAURIN, Josep, 1983 «Projecció futura de la Conca de Barberà» a «APLEC DE TREBALLS», núm 5, pàg. 121-141 (escrit l'any 1970)
- OSETE i GALIMANY, Ascensió, 1983, «Evolució agrícola de la Conca de Barberà en els darrers anys» a «APLEC DE TREBALLS», núm 5, pàg. 161-170.
- ROQUER i SOLER, Santiago, 1982, «El procés d'envelliment de la població de la Conca de Barberà durant els últims cent anys» a «APLEC DE TREBALLS», núm 4, pàg. 141-156.
- VIVES i MARCH, Matias, 1983 (a), «La Conca de Barberà: unes opcions per l'any 2.000» a «TOT CONCA», publicació especial editada per les revistes de la Conca de Barberà l'agost del 1983.
1983 (b), «Alguns aspectes de l'estructura econòmica de la Conca de Barberà» a «APLEC DE TREBALLS», núm 5, pàg. 143-160.

Les dades estadístiques, quan no s'indica la font, són extretes dels anuaris estadístics elaborats per Consorci d'informació i Documentació de Catalunya.